Els **retaules renaixentistes** del Berguedà

X. Sitges i Molins

Cap al segle XVI o principis del XVII, les esglésies berguedanes, romàniques en llur majoria, devien estar proveïdes de retaules gòtics, dels quals han arribat als nostres dies fragments de dos: dels de Sant Sadurní de Fonollet i Sant Martí de Montclar. D'altres, potser per aquells temps ja estaven molt deteriorats, perquè van ser substituïts per peces noves, de factura renaixentista al principi i barrroca després. De renaixentistes, ho foren uns de Berga i els de Gréixer, Tresserra, la Quar, Avià, Castell de l'Areny, Pedret i Sant Pau de Casserres, segons dades escrites o fotografies anteriors al 1936, perquè, des d'aquell any nefast, no en va quedar cap, de retaule del Renaixement.

Els protocols dels notaris de Berga, ara a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, donen notícies sobre alguns d'aquests retaules. Així, pel notari Francesc Torres sabem que el 2 d'agost de 1604 els obrers de la parròquia de Santa Maria de la Quar van contractar amb Joan Pau Camps, pintor de Barcelona, la pintura del retaule de Nostra Senyora, especificant que Camps havia de daurar tota la talla amb or fi; que en el *«front»* (a dalt), hi havia d'haver Déu Pare; en el tauló de sobre la *«petxina»* o fornícula per a la imatge principal, la tríada del calvari de Crist en creu, la seva Mare i sant Joan; en els *«taulons petits»* o quadres, la salutació de l'Àngel a Nostra Senyora, la Visitació, la Nativitat, la Presentació al Temple i l'Adoració dels Reis; i en els tres camps dels peus del retaule (la predel·la), sant Pere, la Nativitat de Nostra Senyora i els sants Eulàlia i Benet. El pintor es comprometia a tenir-ho fet tot pel setembre següent, a Berga, lloc on tenia el taller, i a més, a pintar la paret de l'entorn del retaule *«per donar gràcia a la pintura»*. El preu fou fixat en 76 lliures, 30 de les quals Camps rebria en acabar el retaule i la resta, en quatre pagues diferides. Com que en el contracte no es parla de la imatge principal, sinó, només, del lloc on havia d'anar, sembla que no cal dubtar que era la romànica, que encara es venera.

Sant Andreu de Gréixer (Guardiola)

Acabada la feina per a la Quar, el mateix pintor, el 4 d'octubre següent, segons el mateix protocol del notari Francesc Torres, va fer tracte amb mossèn Rafael Terradelles, rector de Sant Martí d'Avià, i els obrers de la parròquia, sobre la pintura dels retaule de Nostra Senyora del Roser. S'hi diu que Camps daurarà tota la talla amb or fi, brunyit; que en el front hi pintarà Déu Pare i, en els *«retaulons»*, *«amb ordre i bon concert»*, els quinze Misteris de Nostra Senyora del Roser; i que ho ha de fer *«amb colors fines»*. Havia d'estar acabat per la Cinquagesma propera. El preu concertat foren 80 lliures.

Com que en un i altre contractes, de la Quar i d'Avià, es parla del daurat de les talles, cal creure que tots dos tenien escultura decorativa o complementària de les escenes místiques, a semblança de la que tenien els vells retaules gòtics a la separació de les taules, muntants i pinacles, només que en els que ens ocupen devia ser de línies clàssiques.

Més senzill que els referits, devia ser el retaule que Joan Balell, pintor de Mallorca, habitant a la vila de Casserres, va contractar per a Castell de l'Areny el 17 de novembre del mateix any 1604 i que consta en el protocol del notari berguedà Pere Jausons. Havia de ser dedicat, també, a la Mare de Déu del Roser –la gran devoció de l'època– *«daurat de manera que estigui bé, a ús i costum de bon pintor»*. El preu, 40 lliures.

Aquest Joan Balell deu ser el mateix que el Joan Balill o Balil establert a Manresa uns anys més tard, on consten documentades diverses obres seves.

Després de l'incendi sofert a l'església de Santa Eulàlia de Berga (la del castell), el mateix 1604, calgué renovar els retaules i la feina fou encomanada als *«fusters»* (en realitat, retaulistes-escultors) Rubió, de Moià, Francesc i Jaume, pare i fill, que treballaven conjuntament, encara que en les àpoques de quantitats pagades per la feina apareguin per separat. Així, tenim que el 4 de març de 1607, Francesc Rubió va reconèixer haver rebut de Francesc Sorribes, clavari de Berga, 40 lliures, de les 200 convingudes pel retaule (no diu quin) de la parroquial berguedana (protocol del notari de Berga Pere Mas, del 1607). En un altre protocol del mateix any, atribuït al notari, també de Berga, Pere Casals, es diu que el 15 d'octubre Jaume Rubió va fer àpoca a favor de Bernat Serra, clavari de Berga, de 100 lliures, per la tercera paga de les 300 per fer el retaule de la mateixa parroquial (tampoc s'hi diu quin retaule era).

Ramon Huch, en la seva obra *Notes històriques de la ciutat deBerga* (pàg. 84 de la segona edició), diu, traient-ho del Llibre de Bordons, de la comunitat clerical, que *«el dia 16 de juliol de 1611 s'acabà de col·locar el nou retaule de l'altar major emblanquinat»* (?) i que *«el sòcol fou construit per Joan Rubió, de Moià»*. Aquest sòcol devia ser d'obra de

paleta, per a sobrealçar el retaule, ja que el Joan Rubió no consta com a fuster.

Fins ací només he pogut donar notícies escrites, però sense cap imatge gràfica, d'obres desaparegudes. Ara parlaré de quatre retaules cremats el 1936, dels quals han quedat fotografies, inèdites.

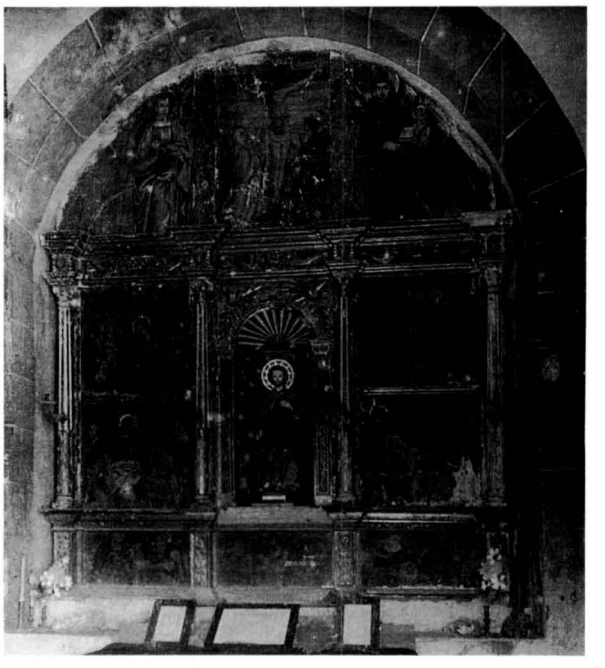
Un d'ells és el que hi hagué a Sant Andreu de Gréixer, la fotografia del qual dec a la deferència de mossèn Ramon Viladés. Era un relaulet de dues andanes o pisos, la inferior de les quals era centrada per la fornícula del titular, on hi havia un sant Andreu de vult, i als costats, dues imatges pintades (sant Jaume i sant Isidre ?). Les tres vies eren separades per quatre columnes dòriques, que aguantaven un entaulament, de fris amb relleus florals. A l'andana superior, dins una petita fornícula i sota un frontó triangular, la Mare de Déu, també de vult, i, als costats, dos sants de mig cos, pintats, sobre dels quals es troba a faltar una cornisa, que potser havia tingut i que va desaparèixer.

Un altre retaule semblant a l'anterior era el que hi hagué a Sant Jaume de Tresserra (Puig-reig), que també tenia tres vies, separades per columnes jòniques. Sobre la predel·la, a la part central, un sant Jaume, de vult, dins una pastera o fornícula apetxinada, i als costats hi havia hagut quatre pintures, dues per banda i una sobre l'altra, que es devien haver deteriorat tant que, més tard, havien estat substituïdes per gravats impresos. A sobre, el lloc per a una pintura rectangular apaïsada, que devia estar rematada per un frontó, però que la fotografia no abasta.

Més interesant que els abans descrits, era el retaule que hi havia a Pedret, dedicat darrerament, abans de ser cremat, a sant Isidre, encara que aquesta no devia ser pas l'advocació primitiva, perquè per la iconografia de les pintures, sembla que caldria atribuir-la a la Mare de Déu del Roser. L'estructura del retaule és com la dels descrits, de Gréixer i Tresserra: tres vies, predel·la, dues andanes o pisos i àtic. Era amb quadres pintats i la imatge principal, de vult. Per la fotografia es veu que a l'àtic hi havia el Calvari: Crist, la seva Mare i Joan, entre Joan l'Evangelista i Antoni de Pàdua. A la segona andana, l'Anunciació i la Visitació, i a la primera, el Naixement i l'Epifania. A la predel·la, al mig, Crist Baró de Dolors, i als costats, a la dreta (esquerra de qui ho mira), la Presentació al Temple, i a l'esquerra, un parell de sants que no he pogut identificar. La imatge principal era situada dins una fornícula apetxinada, que ocupava l'alçada de dos pisos. Les tres vies o espais en sentit vertical eren separades per columnes molt primes, de fust estriat als dos terços superiors i de grutesc, els terços inferiors, i amb capitells compostos. L'entaulament de sobre les dues andanes era decorat amb relleus florals i caps d'àngel. A l'àtic hi manquen les columnes de separació de l'escena central i les pintures dels costats. També s'hi troba a faltar la decoració que, sens dubte, el rematava i que probablement va ser suprimida quan aquest retaule va ser traslladat del seu lloc d'origen al lloc on va ser fotografiat, d'arc més baix, perquè s'hi veu encabit per força. No sabem quan va ser fet, aquest retaule ni qui el va fer, però la seva gran semblança amb el de Sant Pau de Casserres, fa pensar en el mateix artista i la data, de finals del segle XVI o principis del XVII.

Sant Jaume de Tresserra

Retaule de sant Isidre, de Pedret (foto de Josep Salvany, del 1918, a la Biblioteca de Catalunya)

FERRETERIA SISTACH

DOMÈSTICA - INDUSTRIAL
BRICOLATGE - CAMP I JARDÍ
MENATGE - FUSTES

Av. Canal Industrial, s/n
ÀREA COMERCIAL EL CANAL
Tel. 93 821 31 11
Fax 93 822 02 65
08600 **BERGA** - (Barcelona)

EVOLUCIÓ COMERCIAL AL SEU SERVEI

HOSTAL PEREMIQUEL
Tel. 93 825 70 64
08696 CASTELLAR DE N'HUG

Sant Pau de Casserres (foto Albert Bastardes, 1918)

Finalment, el retaule més important de tots els renaixentistes dels quals ha quedat record: el de Sant Pau de Casserres. Ocupava tota l'embocadura de l'absis i constava de basament, predel·la, dues andanes de tres vies cadascuna, més ampla la del mig, i àtic. Al basament, a l'esquerra (dreta de l'espectador) hi havia una porta per a passar a l'absis, que devia servir de sagristia, porta que era guarnida amb octògons combinats amb creus i alfardons, tot de relleu. A la predel·la, al mig, sembla que hi havia un manifestador, entre uns sants pintats, i a les parts laterals, altres pintures amb «*històries*». Aquestes tres parts del bancal eren separades pels plints de les columnes de la primera andana, que eren decorats amb figures humanes, en baix relleu. La primera andana era centrada per la fornícula apetxinada que soplujava la imatge de vult del titular, sant Pau de Narbona, la qual tenia als costats sengles estatuetes complementàries. Més xiques que la de sant Pau eren les pasteres i imatges de les vies laterals: sant Miquel a la dreta i un altre, no identificat, a l'esquerra. Al segon pis, a la via del mig, una estatueta de la Mare de Déu dins de fornícula, i als costats, dos orants, pintats; i a les vies laterals, pintades, la càtedra de sant Pere, a la dreta, i el martiri de sant Andreu, a l'esquerra. A l'àtic, una pintura rectangular apaïsada, indesxifrable a la fotografia, sota un frontó curvilini, adaptat a l'arcada absidal romànica. Les dues andanes eren compartimentades per columnes de capitell corinti i fusts estriats als dos terços superiors i de grotesc als inferiors. Els frisos dels entaulaments duien decoració de relleu floral.

El retaule de Sant Pau no era pas un retaule barroc, com podia semblar a primer cop d'ull: les fornícules no sobrepassaven els entaulaments de separació de les andanes, no tenia polseres ni fulleraca complementària, els capitells eren corintis –encara no s'havia imposat la moda dels composts, presents en tot el Barroc– i els estilemes eren els propis del Renaixement, tot i l'any en què fou acabat, el 1608. Aquest data, com la col·locació del retaule, la sabem per un paperet que el rector d'aleshores va deixar dins la lipsanoteca que es va treure de l'altar romànic i que ara, lipsanoteca i paper, es guarden al magatzem del Museu de Solsona. Aquest paperet diu així:

«Als tretsa de mars de mil sis cents y vuit per poder assentar lo retaula fonch necessari mourer la llosa o pedra del altar y en lo pilar de sota dita pedra dins una pica fonch trobada la pñt capseta dins la qual si trobaren aquestes reliquies les unes mesclades ab altres per causa que los drapets ab que estaven embolicades eren consumits y en pols y tambe los retols de les dites reliquies estaven molt consumits y casi nos pogue llegir ninguna cosa sino alguns trossets y entre aquestos hi havia dos trossets que deien hic sunt reliquiae S. Pauli narbo y tres trossets que deien hic sunt reliquiae S. Nazarii y un trosset que deia hic sunt reliquiae S. Victoris y un altre trosset que deia dedicata est que devia ser algun trosset de la carta que contenia la consagracio de esta iglesia y que no es pogue legir altra cosa ni saberse altra claricia. Laudet Xps. et Virgo Maria et sanctus Paulus narbo et omnes Sancti. Amen».

Per aquest paperet, doncs, sabem quan va ser instal·lat a Sant Pau de Casserres el retaule major, però no qui el va fer. He resseguit els protocols notarials de Berga, Gironella, Manresa i Moià corresponents a uns temps abans i després d'aquella data, el 1608, sense que hi hagi trobat cap referència. No obstant, aventurant una hipòtesi, diria que foren els Rubió, Francesc i Jaume, que poc abans havien fet els retaules de Berga. Potser algun dia es trobarà el contracte o els rebuts per les quantitats que devien anar cobrant els autors.

X. Sitges i Molins

SUBSCRIVIU-VOS A L'EROL

Rebreu la revista a casa amb un 22 % de descompte sobre el PVP i a més a més, de franc, els Quaderns de l'Àmbit.

Els subscriptors també podeu rebre a casa les altres publicacions de l'Àmbit amb un 15 % de descompte sobre el PVP.